

*VII. Histoire de la migration /
Migratiegeschiedenis*

WIM COUDENYS

«Leven voor de Tsaar. Russische ballingen, samenzweeters en collaborateurs in België»

Leuven, Davidsfonds, 2004, 365 p.

Een onderwerp dat tot nu toe zo goed als onbekend was, komt aan bod in een recent werk van de Leuvense docent Russische geschiedenis en onderzoeker Wim Coudenys : de Russische diaspora na de Oktoberrevolutie en, meer bepaald, het Belgische luik ervan.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog betekende niet dat in Rusland de wapens zwegen. Terwijl de strijd tussen “Witten”

en “Roden” steeds meer in het voordeel van deze laatste evolueerde, ontvluchtten bijna twee miljoen Russen hun vaderland. Zij streken neer in andere delen van Europa en in Amerika. Zo’n tienduizend van hen kwamen in België terecht. Het ging om een bont allegaartje van vluchtelingen. Edellieden, officieren en ambtenaren vertegenwoordigden de hogere klassen. Uitgeweken geleerden en kunstenaars boden de landen van toevlucht een blik op de Russische cultuur. Maar ook eenvoudige soldaten, boeren en popen kozen noodgedwongen voor een verblijf ver van hun geboortegrond. Hier, zoals in andere ballingsoorden, trachtten zij hun leven te organiseren, in de hoop op een terugkeer naar een niet-communistisch Rusland. Zelf droegen zij hun steentje bij tot de bestrijding van het bolsjewisme.

Reeds tijdens de revolutiedagen van 1917 konden Russen die in België verbleven rekenen op steun vanuit militaire en kerkelijke kringen. De militaire hulp was eerder verdoken en werd feitelijk beëindigd toen de inspanningen van de “Witte” legers op een debacle uitdraaiden. In het begin van de jaren twintig ontstond dan de mythe van de Belgische gastvrijheid voor de Russische ballingen. Door deze mythe werd verhuld dat de Belgische overheid nogal verveeld zat met de instroom van vluchtelingen. Vanuit de socialistische partij en beweging werd ronduit negatief gereageerd : daar kon de Russische revolutie aanvankelijk immers op nogal wat sympathie rekenen. Voorts wilden de katholieken de orthodoxe Russen ofwel bekeeren, ofwel op zijn minst voor eigen doeleinden inschakelen. Een en ander leidde zelfs tot een scheuring in de Russisch-orthodoxe Kerk in België. De politieke,

economische en sociale problemen waarmee de emigranten geconfronteerd werden, waren niet gering. Inmiddels zat de Belgische overheid ook opgescheept met de kwestie van de Russische herstelbetalingen voor genationaliseerde bedrijven en met de erkenning van de Sovjetstaat op economisch en politiek-diplomatiek vlak. Dat laatste gebeurde pas in 1935.

De doelstelling van de Russische vluchtelingen bleef intussen moeiteloos overeind : het hele bestaan en streven van de emigranten was gericht op de ondergang van de communisten en op de bevrijding van Rusland uit de rode klauwen. Voorlopig bleef het echter vooral bij woorden en initiatieven die weinig kans op slagen maakten. Men geraakte er ook niet uit hoe het heroverde Rusland er diende uit te zien. Moest er een heuse restauratie geschieden of werden politieke en sociale verworvenheden van de diaspora meegenomen om tot een moderne staat te komen ? Een en ander leidde tot oeverloze twisten zonder enig concreet resultaat.

Toch kan men niet zeggen dat België echt ongestraft was. De stafchef van de “Witte” legers, generaal Pëtr Nikolaevic Vrangel, koos België als toevluchtsoord. Hij overleed in Ukkel in 1928. Russische en Belgische anticommunisten vonden elkaar en bonden samen de strijd aan tegen de Sovjetunie. Maar ook allerlei dubieuze figuren van extreem-linkse tot extreem-rechtse signatuur, overlopers en moordenaars konden zonder veel problemen in Brussel en andere steden wonen en werken. Er ontstond een bloeiend cultureel leven met verschillende tijdschriften en verenigingen. Het ene initiatief kende al meer succes dan het andere.

In de loop van de jaren 1920 bepaalden vooral gewezen militairen en monarchisten het beeld van de Russische emigratie in België. Zij waren partijgangers van de restauratie en drukten dat uit in een sterk conservatief conformisme. De economische crisis van het begin van de jaren 1930 en de sfeer van verdachtmakingen, schandalen en spionage die rond deze kringen hing, versterkten nog dit conformisme. Hierop kwam een reactie van de jongere generatie ballingen. Die koos, meegesleept door de golf van autoritaire en fascistische bewegingen en regimes in Europa, voor een radicaal rechts alternatief. Dat was onder meer het geval met de Jong-Rusland beweging, de Russische Imperiale Unie en de Nationale (Arbeids) Unie van de Nieuwe Generatie.

Een deel van de emigranten liet zich tijdens de Tweede Wereldoorlog dan ook verleiden tot collaboratie met de Duitse bezetter, in de hoop op die wijze te kunnen bijdragen tot een anticommunistische omwenteling in het geboorteland. In Brussel worden anticommunistische manifestaties opgezet, zoals een tentoonstelling en een meeting met DeVlag-leider Jef Van de Wiele en Rex-leider Léon Degrelle. Maar er kwamen eveneens Russische ballingen in Breendonk terecht. Ook Russische joden werden massaal opgepakt.

Na de Tweede Wereldoorlog was er van een terugkeer naar de situatie van het Interbellum geen sprake. De jongere generaties waren veel minder militant en meer geïntegreerd in de Belgische samenleving.

Voor zijn onderzoek maakte Wim Coudenys gebruik van archieven uit België, maar ook uit andere West-Europese landen,

Rusland en de Verenigde Staten. Voorts nam hij een hele resem tijdschriften, contemporaine literatuur en studies door. Het resultaat is een mozaïek waaruit het brede scala van politieke, religieuze, militaire, economische, sociale en culturele werken en betrachtingen van de Russische emigratie in België tevoorschijn komt. De veelheid aan gegevens mondt echter te weinig uit in een synthese. De auteur geeft geen besluiten, maar beëindigt zijn relaas slechts met een epiloog. Het kader waarin het hele verhaal zich afspeelt wordt niet zelden vrij minimaal geschetst. Daardoor mist de lezer de aansluiting van het onderwerp bij wat zich voor het overige aan wezenlijk belangrijke fenomenen in de behandelde periode voordeed. Het boek is niettemin interessant en leest aangenaam. Bovendien werden er heel wat illustraties in opgenomen en dragen de bijlagen bij tot een beter begrip van de tekst.

Frank Seberechts